

toen over heel Europa mensen die aan het reizen waren in het nauw kwamen, joden, kunstenaars, handelsreizigers, journalisten, van alles door elkaar. Ze konden niet aan de juiste papieren komen, er was geen of nauwelijks contact met het vaderland, onduidelijk was op wie men kon vertrouwen. Uiterst schrijnend is het verhaal over de boeking op het schip de *Berenice*. Rien wist voor Henny en haarzelf als laatste passagiers een overtocht te boeken om uit Frankrijk weg te komen, met het doel om in Portugal te gaan leven. Zijn oude vriend Henri Wiessing had geen plaats gekregen omdat Rien, die was gaan boeken, geen paspoort van hem bij zich had. Twee dagen na de afvaart ontplofte de *Berenice*, naar lang gedacht werd door een Duitse torpedo, maar er moet een andere oorzaak geweest zijn die nog steeds niet opgehelderd is. Rien Marsman was de enige van de passagiers die de aanslag overleefde. Een kist met onvoltooide manuscripten moet nog op de zeebodem liggen. Wie zou hier nog de wens willen uitspreken dat een schrijversbiografie *minder* op een roman zou moeten lijken?

Marita Mathijssen

NOOT

¹ Jaap Goedegebuure: 'Stand van zaken: kinderziekten of atavismen? De renaissance van de Nederlandse schrijversbiografie'. In: *Nederlandse letterkunde* 3 (1998), p. 75-83; het citaat op p. 76.

'Ik ben een vreemdeling. Ik sta apart': een biografie van Paul Rodenko (1920-1976) / Koen Hilberdink. - Amsterdam : Meulenhoff, cop. 2000. - 438 p. : ill. ; 22 cm. - Ook verschenen als proefschrift Maastricht.
ISBN 90-290-6843-4 Prijs: € 25,-

Paul Rodenko werd geboren in Den Haag, in de Schilderswijk, op 26 november 1920, als eerste kind en enige zoon van de negentienjarige Jeanne Sheriff, gehuwd met de statenloze, uit de Oekraïne afkomstige Iwan Rodenko, 31 jaar. Paul Rodenko overleed in Zutphen, in de nacht van 8 op 9 juni 1976. Zijn leven is vooral in het begin een aaneenschakeling van verhuizingen geweest, binnen Den Haag, in Nederland, in Europa: hij woonde kortere of langere tijd in Riga, Berlijn, Leiden, Utrecht, Parijs, Warnsveld, Zutphen. De internationale herkomst van zijn familie, vooral die van zijn vader, cultiveerde hij tot een persoonlijke mythe: ik ben een vreemdeling, een buitenstaander, ook in de Nederlandse literatuur. Dit blijkt bij voorbeeld uit zijn keuze voor de studie van slavische talen in Leiden. Het blijkt ook uit zijn zeker voor die tijd opmerkelijke voorkeur voor de psycho-analytische benadering in de literaire kritiek: zijn daaruit voortgekomen inbreng in de Achterberg-studie is misschien wel zijn belangrijkste literair-kritische prestatie.

Is het thema van 'de vreemdeling' de eerste rode draad die zichtbaar wordt in de biografie, de vlucht in de fantasie is de tweede, waarmee dan bedoeld is zowel zijn dichtwerk als zijn ontombare plannenmakerij. Doordat de besprekingen en interpretaties van zijn creatieve werk geheel ondergeschikt zijn gebleven aan het doel: de biografie, zijn de verwijzingen naar en voorbeelden van zijn creatieve uitwerkingen maar magertjes. Zo dwingend als Hilberdinks verklaringen zijn voor de levensloop – ze berusten op de bijzondere relatie van Paul Rodenko tot zijn vader – zo vrijblijvend zijn vaak de interpretatieve en literairhistorische toelichtingen bij zijn gedichten.

Hoofdstuk 1 (p. 17-46) heeft als titel 'Pawel Iwanowitj' ofwel: Paul, de zoon van Iwan. Kees Fens was in zijn bespreking zo onder de indruk van dit eerste hoofdstuk dat hij het door Hilberdink geschetste beeld van vader Iwan omschreef als 'een combinatie van Boorman van Elsschot en Dreverhaven van Bordewijk' (*de Volkskrant*, 17.11.2000). De uitgebreide speurtocht naar de herkomst en aard van Rodenko's immer mystificerende vader heeft inderdaad een boeiende reconstructie van hun relatie opgeleverd.

Al heel jong leerde Paul Rodenko Duits, op een lagere school in Riga; als vijftien- en zestienjarige bracht hij bezoeken aan de dichter Willem de Mérode in Eerbeek; hij publiceerde gedichten in de schoolkrant van het gymnasium in Den Haag. Maar dan maakt Hilberdink ineens een sprong in de tijd naar het tijdschrift *Criterium* in 1947, waaruit hij Rodenko's gedicht 'Vreemdeling' citeert (p. 45). Het blijkt een wat geforceerde poging ter afsluiting van

het eerste hoofdstuk, mede bedoeld om de eerstgenoemde rode draad van de biografie nog eens onder de aandacht te brengen:

Ik ben een vreemdeling
 Ik sta apart.
 Elk ding
 zwelt tot een klam gezicht.
 Ik tors het licht.
 Het is stijf als een drenkeling
 Ik ben alleen.
 Mijn moegerekte hart
 Staat steil gericht:
 een meterhoge klarinet.
 Maar geen geluid haalt grond in het
 star zwijgen om mij heen.

Hoofdstuk 2, 'Oorlog' (p. 47-89) gaat weer verder in 1940. Het is vooral gewijd aan zijn niet afgemaakte universitaire studies in Leiden (1940-1941) en Utrecht (1941-1944). In Leiden volgde hij colleges bij de linguïst Van Wijk, die de Formalist Roman Jakobson persoonlijk kende; Rodenko verdiepte zich in Gogol, Dostojevski, Tolstoj, Sjestov en niet-Russische auteurs zoals Rilke en Kierkegaard. De sluiting van de Leidse universiteit in november 1940 en de plotselinge dood van Van Wijk in maart 1941 brachten hem ertoe om naar Utrecht te gaan en daar aan wat anders te beginnen: psychologie. Om diverse redenen had Hilberdink dit hoofdstuk ook 'Zwarte bladzijden' kunnen noemen. Familieleden van Rodenko hebben met lede ogen aangezien hoe ontluisterend dit hoofdstuk werd. Hoewel Rodenko licht verzetswerk in Den Haag verrichtte door het illegale blad *De Geus* te helpen verspreiden, weerhield dit hem er niet van om tot twee keer toe als Utrechtse student de loyaliteitsverklaring te tekenen, wat door de meeste studenten toen al direct als een vorm van collaboratie werd beschouwd. Het kwam hem na de oorlog op een studieverbod van anderhalf jaar te staan. Zijn naoorlogse uitwijkmanoeuvre is een gevolg geweest van de zuivering in Nederland, al deed Rodenko het zelf voorkomen dat het zijn kosmopolitische instelling was die hem naar het existentialistische Parijs had geleid.

In hoofdstuk 3, 'Onruststoker' (p. 90-124) treedt Willem Frederik Hermans op als een van zijn grote vrienden. Het zou hem nog bezuren, al heeft Hermans van Rodenko's dubbelleven tijdens de oorlog nooit een kwestie gemaakt, hoe hevig hij later ook tegen hem te keer is gegaan. Een kunstenaar is een onruststoker, aldus Rodenko in een essay in 1946.

Hij had intussen in Parijs, waar hij stond ingeschreven bij Vergelijkende Literatuurwetenschap en Algemene Psychologie, een hele serie onruststokers ontdekt onder de door hem daar bestudeerde existentialisten, surrealist en anarchisten, over wie hij kon lezen in o.a. het tijdschrift *Les Temps Modernes*. Daar deed hij verslag van in bijdragen aan *Literair Paspoort* in 1947-1948. In deze context vond hij ook de inspiratie voor zijn bloemlezing *Gedoeemde dichters* (1957). Overigens is ook in dit hoofdstuk de chronologie weer even flink zoek, doordat het niet in 1945 begint, maar op 13 oktober 1964, de dag waarop Rodenko een geruchtmakende lezing hield in Sneek voor medewerkers van Friese bibliotheken. In plaats van te fulmineren tegen de uitwassen van de moderne literatuur, een stokpaardje van de Friese senator H. Algra, verdedigde Rodenko in zijn inleiding de vrijmoedigheid van schrijvers als Van het Reve, Cremer, Wolkers en Mulisch. De sprong in de tijd die Hilberdink hier maakt, is beter doordacht en uitgewerkt dan die aan het slot van hoofdstuk 1: de Parijse literaire verkenningen in '45 en '46 werken als een verklaring voor wat er zich afspeelde in Sneek (het had dus ook in deze chronologische volgorde kunnen worden verteld).

Hoofdstuk 4, 'Slavische Missie' (p. 125-163) beantwoordt geheel aan de openingszin ervan: 'Volgens Willem Frederik Hermans was Paul Rodenko een groot plannenmaker: hij zou filosofische handboeken, novellen, romans, toneelstukken en balletten schrijven en daarnaast allerlei culturele tijdschriften oprichten. Het bleef bij woorden [...]'. Tot de gestrande plannen behoren de tijdschriften *Oost-Europa*, *Recente berichten en voorlichting* (begin '46) en *De*

draad van Ariadne (1950), een literair blad dat het accent zou leggen op psychologie, in de ogen van Rodenko 'het ideale tijdschrift' (p. 163). Hermans zou er verhalen voor schrijven en een prozakroniek verzorgen, Rodenko zelf de poëziechroniek, als voortzetting van zijn kroniek in *Podium*, waarin hij, zoals hij zelf liet weten, 'een lans had gebroken voor de nieuwe poëzie van de experimentelen' (p. 163).

De logische titel voor het volgende hoofdstuk luidt: 'Naar een andere literatuur' (p. 164-200). Uiteindelijk kwam zijn experimentele poëtica, gebaseerd op psychologische opvattingen en existentialistische theorie, bedoeld voor publicatie in *De draad van Ariadne*, vijf jaar later terecht in *Maatstaf*, dat bepaald geen voorhoedeblad was in de geest van *Reflex*, *Braak* en *Blurb*. Rodenko staat te boek als de essayist van de Vijftigers, maar hij is dat wel op afstand geweest, in de tijd ('55) en in de ruimte (Den Haag). Treffender dan de bladzijden over de experimentele poëzie (p. 164-183) zijn die over Gerrit Achterberg (p. 183-200). Centraal hierin staat de aanvankelijke weigering door Achterberg zelf van Rodenko's bijdrage aan de essaybundel *Commentaar op Achterberg* (1948). Na een persoonlijk gesprek tussen beiden verscheen het stuk toch. Het contact werd bestendigd en er ontstond een buitengewoon vruchtbare wisselwerking. Een resultaat daarvan is de door Rodenko samengestelde en ingeleide bloemlezing uit Achterbergs oeuvre, *Voorbij de laatste stad* (1955). Net als zijn *Nieuwe griffels schone leien*, gepubliceerd in 1954 en ook een 'Ooievaartje', kan deze bloemlezing gerust een klassieker uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis worden genoemd.

Met het noemen van de 'Ooievaar-reeks' zijn we gearriveerd bij Hoofdstuk 6, 'Den Haag: stad van aluinen winden en pleinen' (p. 201-233), een hoofdstuk met een hoog roddelgehalte. Het is gecentreerd rond een tweede Boorman-Dreverhaven-figuur in Rodenko's leven, de bedenker en uitgever van *Maatstaf* en de 'Ooievaar-pockets', Bert Bakker, de spil van 'de culturele maffia van Den Haag' (p. 204). Hoe smeuijger anekdotes worden verteld, hoe aantrekkelijker om te aanhoren of te lezen, maar om nu te zeggen dat de biograaf hier als verteller op zijn best is, nee. 'Gerrit Achterberg' is veel spannender. Gortdroog trekken hier in onafzienbare rijen de borrels voorbij die Rodenko tot zich nam, in prijs variërend van vijftig cent tot een gulden. Moeizaam beschreven worden de ontmoetingen met Haagse dames, evenals zijn relatie met Carla Termeer en het daarna gevolgde huwelijk met Jettie Schaper.

Hoofdstuk 7, 'Buitenstaander', (p. 234-272) en nog sterker hoofdstuk 8, 'Al leef je nog eens twintig jaren', (p. 272-307) geven je in toenemende mate het gevoel, dat het boek bezig is dood te bloeden. Rodenko pakte – mede uit geldnood – van alles aan, zoals veel andere schrijvers dit hebben gedaan, maar hij maakte ook veel niet af. Hij verloor zijn positie in de contemporaine Nederlandse literatuur, alsook het zicht erop, en kreeg verwensingen naar zijn hoofd als 'een verdoemelijk intellectueel' en 'een fantast, een charlatan'. Hij werd opnieuw een vreemdeling in de Nederlandse literatuur. Hij probeerde nog vergeefs in 1965-1966, vanuit zijn isolement in Zutphen, een studie Nederlands te beginnen aan de universiteit in Nijmegen. Een in oktober 1966 te Leiden op gang gekomen studie psychologie mislukte.

De biografie eindigt met een wat opgeblazen epiloog. Een uitgave van verzameld werk van een auteur kan leiden tot een tijdelijk verhevigde belangstelling, maar om nu bij Rodenko's *Verzamelde essays en kritieken* (1991) te spreken van een terugkeer 'in het middelpunt van de belangstelling' lijkt me ietwat overdreven. Toen in de jaren '80 het ene na het andere deel verscheen van Bordewijks *Verzameld Werk* leidde dit tot een hausse aan artikelen en studies over zijn leven en werk. Maar je zou ook kunnen zeggen dat diens *Verzameld Werk* een gevolg was van al eerder ingezette en al langer bestaande aandacht. Voor Rodenko geldt mijns inziens hetzelfde. De winst van deze bij vlagen uitstekende biografie schuilt in de wijze waarop licht is gebracht in Rodenko's Parijse periode, zijn functie als wegbereider en commentator van de experimentelen, en vooral in zijn rol van pleitbezorger en interpretator van Achterbergs dichterschap.

Siem Bakker